

Napsal Rudolf Illový

(E*forum, 10. 04. 2026)

Napsal Rudolf Illový

Text Pražští němečtí básníci publicisty, literárního historika, básníka a překladatele Rudolfa Illového (1881–1943), pocházejícího z židovského prostředí středních Čech a celoživotně spojeného se sociálnědemokratickou stranou (přispíval mj. do Akademie, Rudých květů, Práva lidu, Nové svobody, Tribuny, ale také do německy psaných Der Sozialdemokrat, Die Büchergilde), představuje typický publicistický dokument raného poválečného období, v němž se literární kritika prolíná s politickou agitací. Autor sice vychází z pozoruhodného jevu – silné vazby pražských německých autorů k městu – avšak jeho interpretace je od počátku podřízena národnímu rámci. Praha je zde chápána jako „naše“ město, zatímco němečtí básníci jsou tolerováni pouze potud, pokud jejich tvorba potvrzuje české vlastnické právo ke kulturnímu prostoru. Tím se literární analýza redukuje na nástroj legitimizace státní ideologie. Illový správně postihl zvláštní imaginativnost pražské německy psané literatury – její fascinaci fantastičnem a bizarností –, ale vykládá ji jako deformaci reality, nikoli jako estetický program moderny. Tvrzením, že toto „není již naše Praha“, prozrazuje, že kritériem pravdivosti není umělecká hodnota, nýbrž soulad se zkušeností „českého“, tedy k českému národu se hlásícího autora a čtenáře. Illový popírá legitimitu jiného kulturního pohledu a autorům německého jazyka ukládá politickou povinnost být občansky loajální – přitom sám představuje typického aktéra pražské vícejazyčné kultury, jejího dlouhodobého uznaného průvodce a komentátora (svého dočasného spolužáka Franze Kafku zmínil už v roce 1913 a je rovněž autorem jeho nekrologu, Illového žena Milena dokonce patří mezi jeho první překladatele). Recenze tak svými postoji a nároky vlastně ukazuje nejistotu aktérů a nestálost poměrů prvních měsíců nové republiky, která si kulturní pluralitu přála jen tehdy, potvrzovala-li jednotu státu. Illový svůj text přitom nepochybně napsal z hlubokého přesvědčení, že literatura má společenskou odpovědnost a že kulturní elity mohou zabránit politickému konfliktu. Dnes jej je snadné číst jako paternalismus vůči německé menšině; v roce 1919 ale bylo i výrazem obavy z dalšího rozpadu prostoru, který ještě před rokem existoval jako jeden, sice vnitřně rozklížený, avšak přece jen navenek jednotný celek. Možná právě proto působí Illový dnes zajímavěji než radikálnější publicisté (jako například Karel Jehlička, který Wienerovu antologii recenzoval v Národních listech 23. 5. 1920 z triumfalistické pozice „národa, mocně zápasícího o svá práva, národa trpícího, národa vítězného“, jako „produkt, tvořený činy z vnějšku“): nepředstavuje vítězný, nýbrž úzkostlivý nacionalismus – snahu rychle stabilizovat křehkou realitu. A tím se jeho text mění ze soudobé polemiky v cenný doklad dobového, nikterak radikálně nacionalistického smýšlení: ukazuje, jak i relativně otevřený intelektuál přemýšlí v

okamžiku, kdy se politický rámeček zlomí rychleji než kulturní zkušenost.

Text Illovoho nezůstal bez odpovědi. Otto Pick (1887–1940), jeho německojazyčný souputník, publicista, překladatel a básník na něj reagoval v Právu lidu už o týden později (č. 268, 15. 11. 1919, Sobota, s. 10). Z jeho odpovědi, která by si rovněž zasloužila otištění, uveďme čtyři příznačné věty: „Mluvím jedině za svou osobu, nikoliv jménem většiny (...) Básník se má postavit proti každému šovinismu (...). Do Prahy příslušní němečtí spisovatelé eo ipso [jsou] příslušníky republiky a podle mého vědomí nebyla na nich státem žádána ani jim povolena žádná zvláštní volba, za druhé by takový ‚manifest‘ budil zdání, jako by pražští němečtí spisovatelé byli dosud zaujímali k republice nepřátelské stanovisko. Za třetí však zdá se, že není známo, že část německých spisovatelů pražských je ve svém občanském povolání československými státními úředníky.“ Etický rozměr literatury sdílí s Illovým, avšak zakládá jej na opačném principu: odmítá mluvit za celek a nepřisuzuje skupině jednotný postoj. Právě tato zdrženlivost — neochota generalizovat — se u něj stává základním etickým gestem.

vpb

Rudolf Illový: Pražští němečtí básníci

(Právo lidu 28, 1919, č. 262, 8. 11., Sobota, s. [10])

„Miluji Prahu, jak možno milovati jen svou domovinu.“ Těmito slovy přiznává se německý básník Oskar Wiener v úvodu ke své antologii „Deutsche Dichter aus Prag“ nákladem E. Stracheho ve Varnsdorfu a Praze. Němečtí literáti přilnuli ku Praze tak, že je to při nacionalismu německých kruhů politických a společenských až podivuhodno. Pražské ulice, všechna zákoutí Prahy, celé to barokní prostředí města, má pro ně tolik půvabu, že, ač tíhnou jinam, nemohou se přece niterně odpoutati od tohoto svého domova, jež jsou nuceni – právě protože jsou básníky – milovat. Německá menšina pražská, jež jest nepatrným ostrůvkem ve slovanském moři a jež na důkaz své nepřirozené umělosti mluví jen spisovnou němčinou, liší se v každém ohledu od ostatního německva, a proto vyrostla v ní řada literárních talentů, básníků, majících právě pro svou specifickou pražskou originalnost zvučné jméno mezi Němci. Tak se stalo, že literárním centrem Němců v bývalém Rakousku byla Praha a nikoliv Vídeň.

Je zajímavé všimnout si, jak tito Němci vidí Prahu. Nepohlížejí na ni tak klidně realisticky jako my, ani neopřádají ji nimbem historismu, nýbrž vyhledávají v ní vše, co zdá se jim podivínské a fantastické. „Praha, město podivínů a fantastů,“ tak mluví o ní Wiener. Max Brod, Gustav Meyrink a Paul Leppin jsou ve svých románech význačnými reprezentanty tohoto směru. Praha vyrůstá v jejich spisech až do groteskní fantastičnosti, není to již naše Praha, nýbrž město, z něhož si básníci ti vybrali pro sebe vše, co se jim pro jejich zálibu hodí. Praha jest město plné orchidejí a jiných cizokrajných květín, v níž procházejí se tito básníci, a vše, co vidí, je bizarní, a vše, co cítí, je opředeno jakýmsi magnetickým kouzlem. Někdy zdá se, že stvořili si ve svých

románech svou vlastní a zvláštní Prahu, jež je našemu cítění cizí, avšak jež jest jimi vybudována s obzvláštní láskou pečlivých a umělecky cítících architektů.

Ve sbírce Wienerově jest mezi skoro 40 básníků též mnoho literátů, jež mají i u nás své dobré jméno: Friedrich Adler, jenž svým mistrným překladem básní Vrchlického, vydaným v Reclamce, již před několika desetiletími seznámil Němce s naší poezií. Rainer Maria Rilke, subtilní lyrik, známý u nás zejména svou povídkou o Omladině, a Franz Werfel, básník primitivní radosti, dobroty a nábožnosti. S obzvláštní láskou hrouží se do prostředí staropražského Hugo Salus. Kráčí zimního dne pražskými ulicemi na Hradčany, aby se pokochal a dal oslniti zimní nádherou. Chrám svatovítský a hrad, mohutný a bohatý, vedle nich uličky a schodiště a na všem zcela jemný sněhový poprašek: něco krásnějšího na světě není! Tak volá Salus v básni „Zimní den na Hradčanech“. A dále praví: kolkolem zázrak, kterým tady kráčím, jak pohádka tím sněhem šepce středověk, zde jenž zůstal státi. Českou psýchu charakterizoval Kamil Hoffmann v básni, psané roku 1910 pro Otakara Theera: „V mdlém svitu v dál se česká vine zem a role její těžkou hroudu nese. Vojíny mladé tiše pálí žár a z donucení císaři zde slouží.“ Kouzlo Prahy zračí se i v básních Wienerových, a to i tam, kde Prahu výslovně nejmenuje.

Všichni básníci v antologii oné zastoupení podávají svými pracemi nový důkaz, že tím, čím se stali, mohli se státi pouze v Praze. Praha to byla, jež je vychovala. Praha to byla, jež učinila z nich básníky, a Praha vtiskla jim všem pečeť originality. Jsou a zůstanou básníky pražskými. Bylo by si přáti, aby tuto svou lásku rozšiřovali i mezi německým lidem a naučili jej milovati naši republiku.

Pouze lidé, stojící kulturně vysoko, mohou přivoditi kulturní smír dvou národů a jako takoví byli by pražští němečtí básníci povoláni v první řadě. S politováním vidíme, že tito básníci od převratu nic neučinili, co by je bylo nám přiblížilo. Čekali bychom, že se přihlásí slavnostně k republice, že nějakým manifestem k německému národu v naší republice postaví se proti německému fanatismu a šovinismu. Toho neučinili dosud a v tomto jejich opatrnickví je tragická vina jejich. Od koho jiného mohlo se žádati, že první přiloží ruku k dílu smíru, než od literáta, jenž Prahu miluje? Ještě je čas! Pochopí němečtí literáti tuto historickou dobu a zařídí se dle ní? Očekáváme od nich smělý čin a doufáme, že nepostaví se v jednu řadu s různými K. H. Strobly a jinými nepřáteli českého národa.

Při čtení Wienerovy sbírky „Deutsche Dichter aus Prag“ přejeme si maně, aby vyšla též jiná antologie, a to taková, v níž by bylo sneseno vše, co němečtí básníci napsali o Praze. Byla by to sbírka velice zajímavá a cenná a kniha velmi obsažná, neboť by musilo býti do ní pojato vše, počínaje Ebertem a Meissnerem až po nynější nejmladší generaci. Takováto sbírka vykonala by, rozhozena jsouc mezi německý lid, svoje poslání.

V nakladatelství Stracheově ve Varnsdorfu byla zároveň vydána i jiná kniha Wienerova. I jí bychom přáli již nyní největšího rozšíření v německých krajích naší

republiky. Jsou to „Böhmische Sagen“, německé pověsti z Čech. Ve skvostné úpravě je zde podán výběr pověstí z našich krajů českých a německých. Krásná kniha tato vypráví kroniky ústecké a šumavské, příběhy z Rudohoří, příběhy staropražské, veršované pohádky (mezi nimi i překlad Erbenovy „Polednice“) a jest radostno jí čísti. Ať jsou to historie z německého kraje v Čechách aneb z kraje šáreckého, ať jsou to pověsti z pražského ghetta nebo pověsti o Horymírovi a Daliborovi, ať různé kousky z Jedové chýše aneb o veselém děkanu polickém Hockewanzlovi, na všech je cítiti, že psal a přebásňoval je někdo, kdo, ač sám není Čechem, přece Čechy skutečně miluje. Kniha ta mimo to podává důkaz, že neexistuje tak zvané „Deutschböhmen“, nýbrž že Čechy jako země tvoří jediný, nedělitelný celek, jehož různé části jsou navzájem spjaty co nejúžeji. Němcům je takovýchto knih krajně zapotřebí a poznali [by] z nich, že kotví celou svou bytostí tak mocně v Čechách, že žádná iredenta nebude s to, aby kdy odtrhla kraje německé od českých, Němci na Liberecku, Trutnovsku, na Šumavě nemohou jinak cítiti než česky, čím dříve si to plně uvědomí, tím dříve najdou cestu k nám a tím lépe bude pro ně.

Postaví-li se pražští němečtí básníci proti šovinismu a nacionální zaujatosti svých krajanů, dokáží tím, že láska ku Praze, kterou ve svých spisech tak často zdůrazňují, není žádnou básnickou hyperbolou, nýbrž skutečností. Překládali-li pražští němečtí básníci české autory do němčiny, prospěli tím německému národu, jenž může nyní čerpati pro svou vlastní informaci z literatury naší, a nejsme jim proto zavázáni zvláštními díky. Stejně prospějí tito němečtí básníci pražští jen německému národu, budou-li pracovati nyní mezi ním proti nacionalismu a šovinismu.

www.ipsl.cz